

Dženeta Camović in Lejla Hodžić

Analiza stanja na področju predšolske vzgoje v Bosni in Hercegovini z vidika pravičnosti in enakih možnosti za vse otroke

Povzetek: V prispevku analiziramo osnovne značilnosti predšolske vzgoje v Bosni in Hercegovini ter ključne spremembe na tem področju v zadnjem desetletju. Pokazati želimo na neenake možnosti vključevanja otrok v ustanove predšolske vzgoje, kar je eden od največjih izzivov organizacije predšolske vzgoje v tej državi. Zato poleg pregleda splošnih kazalnikov dostopnosti predšolskih programov analiziramo tudi dejavnike, ki zmanjšujejo možnosti za vključevanje otrok v ustanove predšolske vzgoje v BiH, zlasti tistih, ki so že sicer izpostavljeni večjim tveganjem. Glede na to, da na udejanjanje pravice do predšolske vzgoje gledamo v luči temeljnih otrokovih pravic, v prispevku poudarjamo nujnost sprejetja strateških ukrepov, ki bi vsem otrokom zagotovili enake pogoje na področju vzgoje in izobraževanja.

Ključne besede: predšolska vzgoja, vključenost otrok v ustanove predšolske vzgoje, prikrajšane skupine otrok, neenake možnosti

UDK: 373.2

Znanstveni prispevek

Dr. Dženeta Camović, docentka, Univerza v Sarajevu, Filozofska fakulteta, Oddelek za pedagogiko, Franje Račkog 1, BA-71000 Sarajevo, Bosna in Hercegovina; e-naslov: dzeneta.camovic@ff.unsa.ba

Dr. Lejla Hodžić, docentka, Univerza v Sarajevu, Filozofska fakulteta, Oddelek za pedagogiko, Franje Račkog 1, BA-71000 Sarajevo, Bosna in Hercegovina; e-naslov: lejla.hodzic@ff.unsa.ba

Uvod

Sistematični vzgojno-izobraževalni vplivi imajo v zgodnjem otroštvu največji učinek na otrokov razvoj. Mnoge raziskave tudi poudarjajo, da je pozitiven učinek predšolske vzgoje večji prav pri prikrajšanih skupinah otrok (Barnett 2004; Roberts 2009; Ward 2013). Starši z nižjo izobrazbo in nižjim socialno-ekonomskim statusom namreč ustvarjajo bistveno manj kakovostno komunikacijsko okolje za otroke in se z njimi manj pogovarjajo (Fekonja Peklaj, Marjanovič-Umek in Sočan 2015). Omejene socialne interakcije v predšolskem obdobju zlasti v prikrajšanih, revnih družinah in tistih, ki so izpostavljene družbenim tveganjem, povečujejo njihove možnosti za ranljivost. Ta se kaže predvsem v tveganjih za slabši kognitivni in vedenjski razvoj otrok, ki nato vpliva tudi na (ne)doseganje zaželenih vzgojno-izobraževalnih dosežkov v času šolanja, kasneje pa na njihove (slabše) zaposlitvene možnosti, pa tudi na telesno in duševno zdravje (Watson 2009). Glede na pomembno vlogo vzgoje in izobraževanja v predšolskem obdobju lahko torej vključevanje otrok v programe predšolske vzgoje pripomore k zmanjšanju njihove prikrajšanosti (Hodžić 2016). Raziskave (Barnett 2004; Watson 2009) ugotavljajo, da se že pri treh letih starosti pokažejo velike razlike v kognitivnem, socialnem in čustvenem razvoju med otroki, ki odrasčajo v spodbudnih, in tistimi, ki odrasčajo v manj spodbudnih okoljih, te razlike pa se v času šolanja samo še povečujejo. Razvojno razhajanje poglobljajo tudi okoliščine, ki so krive za to, da so programi predšolske vzgoje nedostopni prav otrokom, ki bi jih najbolj potrebovali, saj bi tem otrokom omogočili, da pred vstopom v šolo izenačijo svoje možnosti s tistimi, ki so v privilegiranem položaju. James Joseph Heckman (2008) zato poudarja pomen predšolske vzgoje prav za zmanjševanje razvojne razlike med otroki, ki živijo v spodbudnih okoliščinah, in tistimi, ki živijo v manj spodbudnih okoliščinah.

Skladno s tem je temeljni cilj javnopolitičnih prizadevanj vsakemu otroku omogočiti dostopnost kakovostne predšolske vzgoje. Ne le, da to prispeva k individualnemu razvoju vsakega otroka, vodi tudi v zmanjšanje razvojnega razhajanja, ki se pojavlja, ker otroci odrasčajo v družinah z različnim socialno-ekonomskim položajem. Institucionalna predšolska vzgoja tako omogoča, da se povečajo razvojne možnosti otrok iz različnih družinskih, družbenih in kulturnih okolij ter tako

zmanjšajo razlike med otroki. To načelo demokratičnosti se izraža v enem od ključnih globalnih ciljev na tem področju, ki se nanaša na težnjo po čim zgodnejši in celoviti vključenosti otrok v različne programe predšolske vzgoje. V tem smislu Evropska komisija (European Commission 2011, str. 3) poudarja potrebo po večji kakovosti teh programov v državah članicah Evropske unije (v nadaljevanju: EU) in si to zastavlja kot enega od prednostnih ciljev, ki naj bi bili doseženi do leta 2020.

Evropska komisija in države članice EU si prizadevajo za razvoj ustanov predšolske vzgoje na podlagi načel kakovosti, fleksibilnosti, dostopnosti in finančne dosegljivosti (European Economic ... 2010, str. 6). Skladno s tem strategija Sveta Evrope za otrokove pravice 2016–2021 (2016) kot prednostna cilja navaja enake možnosti za vse otroke in sodelovanje vseh otrok. Cilj je zagotoviti participacijo otrok v zanje relevantnih kontekstih, obenem pa doseči vse otroke, tudi tiste iz prikrajšanih družbenih skupin (otroke s posebnimi potrebami, otroke iz revnih družin, otroke romske skupnosti ipd.). Eden od dejavnikov, ki pripomore k temu, je tudi finančna dosegljivost programov predšolske vzgoje, ki omogoča, da so ti dostopni otrokom iz različnih socialno-ekonomskih razmer. Ključni pogoj za to pa so univerzalno dostopni subvencionirani programi predšolske vzgoje, ki so na voljo vsem otrokom, še zlasti pa tistim, ki so izpostavljeni tveganjem (Havnes in Mogstad 2009, str. 2). Poleg dostopnosti in dosegljivosti programov je vse več govora tudi o učinkih, ki jih imajo kakovostni programi na otrokov razvoj. Kakovostna predšolska vzgoja je namreč koristna v izobraževalnem, ekonomskem in socialnem pogledu (European Commission 2011, str. 1), saj zmanjšuje pojavnost zgodnjega opuščanja šolanja, povečuje izobrazbeni kapital ter tako krči nepotrebne stroške, ki bremenijo družbo (Woessmann in Schuetz 2006, str. 3).

Sledeč evropskim vizijam, usmerjenim k večji kakovosti in učinkovitosti vzgojno-izobraževalnega sistema, je Bosna in Hercegovina v zadnjem desetletju sprejela niz reformskih ukrepov. Predšolsko vzgojo je priznala kot pravico vsakega otroka in si zastavila strateške cilje njenega razvoja na sistemski ravni. Eden pomembnejših državnih dokumentov, ki ga je sprejel Ministrski svet BiH leta 2008, so *Strateške smernice razvoja vzgoje in izobraževanja v Bosni in Hercegovini z načrtom implementacije 2008–2015* (Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini 2008), v katerem so opredeljeni kratkoročni (za leto 2008), srednjeročni (2009–2010) in dolgoročni razvojni cilji (za obdobje 2011–2015). Kratkoročna cilja sta bila implementacija Okvirnega zakona o predšolski vzgoji v BiH (Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini 2007, v nadaljevanju Okvirni zakon)¹ ter priprava načrta za povečanje obsega predšolske vzgoje. Srednjeročni cilji so se nanašali na razvoj Skupnega jedra celovitih razvojnih programov za delo v ustanovah predšolske vzgoje (Sporazum o zajedničkoj jezgri cjelovitih razvojnih programa za rad u predškolskim ustanovama 2009) ter na povečanje vključenosti otrok v ustanove predšolske vzgoje² na 20 % populacije, v programe priprave na šolo leto dni pred

¹ Okvirni zakon (2007) je podlaga za oblikovanje zakonov na področju predšolske vzgoje v posameznih delih države (kantonih in entitetah). V njih so dolžni upoštevati načela in norme, zapisane v Okvirnem zakonu (2007, 3. čl.) (op. ur.).

² Ustanove predšolske vzgoje v Bosni in Hercegovini izvajajo programe za otroke prvega starostnega obdobja (0,6 do tri leta) v jasličnih oddelkih, za otroke drugega starostnega obdobja (tri do pet let) pa v vrtčevskih oddelkih ustanov predšolske vzgoje (op. ur.).

vstopom vanjo pa na 40 % populacije. Tudi dolgoročni cilji so bili povezani z doseganjem večjega deleža otrok, vključenih v ustanove predšolske vzgoje: ta naj bi do leta 2015 narasel na 50 % populacije, leto dni pred vstopom v šolo pa naj bi programe priprave na šolo obiskovali vsi otroci (100 % populacije) (Strateški pravci ... 2008).

V nadaljevanju prispevka bomo predstavili rezultate implementacije omenjenih strateških ciljev, pri čemer bomo posebej analizirali razmere na področju predšolske vzgoje v Bosni in Hercegovini z vidika pravičnosti in enakih možnosti za vse otroke. Pomembno je poudariti, da je spremljanje tega pojava skozi statistične kazalnike oteženo, saj ima Agencija za statistiko Bosne in Hercegovine (v nadaljevanju: Agencija) že nasploh na voljo omejene podatke za vsa področja – in to velja tudi za področje predšolske vzgoje. Podatki pogosto tudi niso izraženi v odstotnih deležih, saj uradnih podatkov o skupnem številu prebivalcev po starosti prav tako ni. Ko gre za predšolsko vzgojo, Agencija nima podatkov o vključenosti otrok v programe predšolske vzgoje, zato se raje govori o številu otrok, vključenih v ustanove predšolske vzgoje. Za namene tega prispevka smo uporabili tudi podatke, ki smo jih pridobili iz različnih študij ter situacijskih analiz domačih in mednarodnih organizacij, ki se ukvarjajo z vprašanji predšolske vzgoje – da bi tako lahko natančneje analizirali stanje z vidika vključenosti otrok v ustanove predšolske vzgoje v Bosni in Hercegovini.³

Predšolska vzgoja v vzgojno-izobraževalnem sistemu Bosne in Hercegovine

V vzgojno-izobraževalnem sistemu Bosne in Hercegovine se odraža njena kompleksna državna ureditev. Bosno in Hercegovino (v nadaljevanju: BiH) namreč sestavljajo dve entiteti, to sta Republika Srbska (v nadaljevanju: RS) ter Federacija Bosna in Hercegovina z desetimi kantoni (v nadaljevanju: FBiH), ter Okraj Brčko (Brčko Distrikt, v nadaljevanju: BD). Zato je vzgojno-izobraževalni sistem v tej državi nasploh decentraliziran in organiziran skladno z v zakonu določenimi pristojnostmi. V RS je področje vzgoje in izobraževanja organizirano na ravni entitete in ga upravlja resorno ministrstvo v sodelovanju z Republiškim pedagoškim zavodom RS. V FBiH so za organizacijo intencionalne vzgoje in izobraževanja pristojni posamezni kantoni, pri čemer je tako v RS kot tudi v FBiH pristojnost za organizacijo predšolske vzgoje prenesena na raven lokalnih skupnosti. Samo dejstvo, da na državni ravni sploh ne obstaja ministrstvo za področje vzgoje in izobraževanja in je to področje v pristojnosti ministrstva za upravne zadeve (ministarstvo civilnih poslova), je razlog za znatne težave, kot je denimo odsotnost enotne šolske politike, ki bi zagotovila učinkovit vzgojno-izobraževalni sistem. Zakonodaje, ki je sprejeta na državni ravni, posamezne entitete in kantoni pogosto ne implementirajo z enakim tempom, kar

³ V tem prispevku obravnavamo stanje in trende na področju predšolske vzgoje s poudarkom na otrocih drugega starostnega obdobja. Za to je več razlogov: nerazvitost zmogljivosti za otroke prvega starostnega obdobja (0,6 do tri leta); pomanjkanje statističnih podatkov za to populacijo otrok; osredotočenost državnih strateških ciljev na izboljšanje kakovosti programov predšolske vzgoje in pedagoških pristopov za otroke drugega starostnega obdobja, zlasti zadnje leto pred vstopom v šolo.

še dodatno upočasnjuje reformske procese na področju vzgoje in izobraževanja v Bosni in Hercegovini. To velja tudi za Okvirni zakon (2007), ki ureja dejavnost predšolske vzgoje.

Omenjeni zakon je oktobra 2007 sprejela Parlamentarna skupščina BiH, entiteti pa bi morali svojo zakonodajo o predšolski vzgoji z njim uskladiti v šestih mesecih po tem, ko je stopil v veljavo. Zakone o predšolski vzgoji, usklajene z njim, so sprejeli: Unsko-sanski kanton (Bihać), Posavski kanton (Orašje), Tuzelski kanton (Tuzla), Zeniško-dobojski kanton (Zenica), Bosansko-podrinski kanton (Goražde), Kanton Sarajevo, Kanton 10 (Livno), Republika Srbska in Okraj Brčko (Ministarstvo civilnih poslova ... 2012). Vsi zakoni so bili sprejeti med letoma 2007 in 2010, večinoma po preteku prej omenjenega obdobja šestih mesecev. Med navedenimi kantoni oz. entitetami, ki so sprejeli zakonodajo, usklajeno z Okvirnim zakonom (2007), velja posebej omeniti Unsko-sanski kanton, ki je zakon sicer sprejel že leta 2010, a doslej še ni stopil v veljavo. Preostali trije kantoni (Srednjobosanski (Travnik), Hercegovsko-neretvanski (Mostar) in Zahodnohercegovski (Široki Brijeg)) pa vse do danes niso sprejeli lastnih zakonov o predšolski vzgoji.

Vrste programov predšolske vzgoje

Okvirni zakon (2007) opredeljuje izvajanje programov predšolske vzgoje, in sicer celodnevni, poldnevni ter programa priprave na šolo, ki ga obvezno obiskujejo otroci leto dni pred vstopom v šolo.

Celoviti razvojni⁴ programi predšolske vzgoje (celodnevni in poldnevni) niso obvezni, izvajajo jih v ustanovah predšolske vzgoje, v celoti pa jih plačujejo starši. Cene programov se razlikujejo glede na vrsto programa in glede na to, ali jih izvaja javna ali zasebna ustanova predšolske vzgoje. Ustanovitelj javne ustanove predšolske vzgoje je občina (lokalna skupnost).

V nasprotju celovitimi razvojnimi programi, namenjenimi otrokom drugega starostnega obdobja (tri do pet let), v katere je vključevanje prostovoljno, je program priprave na šolo leto dni pred vstopom vanjo (pet do šest let) obvezen za vse otroke, ki niso vključeni v redne (pol- ali celodnevne) programe predšolske vzgoje (Okvirni zakon ... 2007, 16. člen).

Program priprave na šolo obsega najmanj 150 ur (tj. dve uri tedensko) in se izvaja praviloma v oddelkih ustanov predšolske vzgoje ali pa v prostorih osnovne šole, če v kraju ni ustanove predšolske vzgoje. Njegov cilj je večja vključenost otrok v predšolsko vzgojo leto dni pred vstopom v šolo. Ker izvajanje tega programa opredeljuje Okvirni zakon (2007), ki pa je, kot smo že omenili, v posameznih entitetah oz. kantonih implementiran z različno časovno dinamiko, se to seveda kaže tudi pri izvajanju programa. Najprej se je začel izvajati v Kantonu Sarajevo ter v Bosansko-podrinskem in Zeniško-dobojskem kantonu, kjer je vključenost otrok vanj tudi največja. Po drugi strani pa v treh kantoni, kjer sploh niso sprejeli zakono-

⁴ To so programi predšolske vzgoje, ki so podobni našemu Kurikulumu za vrtce (1999) (op. ur.).

daje o predšolski vzgoji in tako ni niti osnovnih formalnih pogojev za organizacijo programa priprave otrok na šolo, menijo, da ta zanje ni obvezen.⁵

Infrastrukturni pogoji za predšolsko vzgojo v Bosni in Hercegovini

BiH se kot država v tranziciji po eni strani sooča z revščino in ekonomsko nestabilnostjo, po drugi strani pa s pomanjkanjem infrastrukture ter nasploh materialnih sredstev v celotnem vzgojno-izobraževalnem sistemu in tako tudi na področju predšolske vzgoje. Veliko število ustanov predšolske vzgoje je bilo med vojno (1992–1995) bodisi povsem uničenih bodisi poškodovanih. V zadnjem desetletju je bilo mnogo teh objektov prenovljenih in adaptiranih, kar je izboljšalo pogoje za delo. Kljub temu pa še vedno veliko ustanov predšolske vzgoje ni prenovljenih, opremljene so z neustreznim pohištvo, dotrajano opremo in igračami, nimajo ustrezno urejenega dostopa in zunanjih površin. Številne stavbe so bile zgrajene nenamensko in imajo slabo prostorsko organizacijo ter premajhne igralnice. Prostori so tesni in neustrezni za vsakodnevno bivanje predšolskih otrok. Na nekaterih objektih puščajo strehe, električna napeljava je dotrajana, pa tudi zunanji videz je neurejen. Primanjkuje finančnih sredstev, ki bi omogočila večje prostorske zmogljivosti in nasploh njihovo večjo kakovost. Čeprav ugotavljamo rast števila novih ustanov, sta njihovo pomanjkanje in neenakomerna teritorialna razporejenost še vedno razlog, da otroci nimajo enakih možnosti, saj so te odvisne tako od kraja bivanja kot od ekonomskega položaja njihove družine (Camović 2011).

Če analiziramo število ustanov predšolske vzgoje, lahko v zadnjih desetih letih opazimo, da to blago narašča (gl. Ministarstvo civilnih poslov BiH 2012; BHAS 2011, BHAS 2012, BHAS 2013, BHAS 2014, BHAS 2015, BHAS 2016, Preglednica 1). Zlasti to velja za zasebne ustanove, ki pomembno širijo svoje infrastrukturne zmogljivosti. Težava, ki se pri tem pojavlja, pa je povezana z njihovo ceno: ta je namreč za starše z nižjim socialno-ekonomskim statusom najpogosteje previsoka, zaradi česar nastajajo vse večje razlike v možnostih za vključevanje otrok v ustanove predšolske vzgoje.

Sam podatek o blagem naraščanju števila ustanov predšolske vzgoje in posledično števila vanje vključenih otrok sicer kaže na določen napredek. Toda težave, povezane s pomanjkanjem prostorskih zmogljivosti, kljub temu ostajajo.

⁵ Z namenom spremljanja implementacije obveznega programa priprave na šolo leto dni pred vstopom vanjo je bila objavljena *Informacija o vključenosti predšolskih otrok v Federaciji Bosne in Hercegovine v vzgojno-izobraževalni proces leto dni pred vstopom v šolo* (Informacija o vključenosti djece predšolskega uzrasta u odgojno-obrazovni proces u godini pred polazak u školu u Federaciji Bosne i Hercegovine) (Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke 2013). To je dokument, ki ponuja pomemben pregled stanja pri izvajanju obveznega programa priprave otrok na šolo. Podatki bodo predstavljeni v nadaljevanju prispevka, ko bomo obravnavali vključenost otrok v ustanove predšolske vzgoje v BiH.

Šolsko leto	Število ustanov predšolske vzgoje	Javne ustanove	Zasebne ustanove
2010/11	218	172	46
2011/12	223	173	50
2012/13	243	177	66
2013/14	258	177	81
2014/15	289	178	111
2015/16	317	189	128

Preglednica 1: Število ustanov predšolske vzgoje v obdobju od leta 2010 do 2016 (Ministarstvo civilnih poslov BiH 2012; BHAS 2011, BHAS 2012, BHAS 2013, BHAS 2014, BHAS 2015, BHAS 2016)

Vključenost otrok v programe predšolske vzgoje v Bosni in Hercegovini

Vpis otrok v ustanove predšolske vzgoje je v BiH na nezavidljivi ravni. Država je bila leta 2011 druga na negativni listi vključenosti otrok vanje, ta je bila manjša le v Tadžikistanu (Ministarstvo civilnih poslov BiH 2012). Trend majhne vključenosti se je v naslednjih letih nadaljeval: leta 2013 je imela BiH po raziskavah, ki jih je opravil UNICEF, najmanjšo vključenost otrok v programe predšolske vzgoje v Evropi in osrednji Aziji (UNICEF 2013a). Po teh podatkih kar 85 % otrok v BiH ni imelo dostopa do predšolske vzgoje (prav tam). V *Poročilu Evropske komisije o napredku Bosne in Hercegovine v letu 2015* (Izveštaj za Bosno i Hercegovinu za 2015. godinu) (Evropska komisija 2015) je zaslediti ugotovitev, da je stopnja vključenosti otrok, starih od tri do šest let, v predšolske ustanove v vsej državi izjemno nizka in daleč od evropskega cilja 95 % do leta 2020.

Čeprav podatki večinoma kažejo na nizko stopnjo vključenosti otrok drugega starostnega obdobja v predšolsko vzgojo, pa je mogoče z natančnejšo analizo posameznih časovnih obdobj opaziti tudi nekatere pozitivne spremembe. Tako denimo analiza UNICEF-ovih podatkov iz leta 2006 (UNICEF 2006) in 2013 (UNICEF 2013a), ki sicer vključuje podatke o otrocih, starih od tri do pet let, vodi k ugotovitvi, da se je vključenost otrok te starosti v obdobju 2006 do 2012 vendarle povečala (Preglednica 2). Ocena deleža otrok med tretjim in petim letom, vključenih v predšolsko vzgojo, je leta 2006 znašala 6,8 % v FBiH in 6,4 % v BiH, do leta 2012 pa je ta delež narasel na 14,4 % v FBiH in 13,1 % v BiH. Z drugimi besedami lahko sklenemo, da se je delež otrok, starih od tri do pet let, vključenih v predšolsko vzgojo v obdobju med letoma 2006 in 2012, podvojil in je v FBiH nekoliko večji kot v BiH (UNICEF 2003, UNICEF 2013a).

Leto	Delež otrok, starih od 3 do 5 let, vključenih v predšolsko vzgojo	
	Podatki za BiH	Podatki za FBiH
2006	6,4 %	6,8 %
2011/12	13,1 %	14,4 %

Preglednica 2: Delež otrok, starih od tri do pet let, vključenih v predšolsko vzgojo, v BiH in FBiH (UNICEF 2006, UNICEF 2013a)

Podobno – torej da je mogoče opaziti rast deleža otrok, ki so vključeni v ustanove predšolske vzgoje – sporočajo tudi podatki, s katerimi razpolaga Agencija Bosne in Hercegovine za statistiko. Analiza statističnih podatkov za področje vzgoje in izobraževanja v obdobju od šolskega leta 2004/05 do 2015/16 kaže na rast števila v predšolsko vzgojo vključenih otrok (Preglednica 3). Število teh otrok je v tem obdobju naraslo s 13.135 na 22.901, torej za 42 %. Podatki tudi kažejo, da se je v tem obdobju za 60 % povečalo število otrok, starih tri do pet let, ki zaradi zapolnjenih zmogljivosti v ustanove predšolske vzgoje niso bili sprejeti: leta 2010/11 je bilo takih otrok 1.418, leta 2015/16 pa že 3.570 (BHAS 2004-2016).

Šolsko leto	Število otrok, starih od 3 do 5 let, vključenih v ustanove predšolske vzgoje v BiH	Število otrok, ki zaradi zapolnjenih zmogljivosti niso bili sprejeti v ustanove predšolske vzgoje
2004/05	13.135	podatki niso na voljo
2005/06	12.989	podatki niso na voljo
2006/07	13.384	podatki niso na voljo
2007/08	14.517	podatki niso na voljo
2008/09	16.260	podatki niso na voljo
2009/10	16.784	podatki niso na voljo
2010/11	17.028	1.418
2011/12	17.293	1.753
2012/13	18.817	2.403
2013/14	19.880	3.019
2014/15	21.490	1.971
2015/16	22.901	3.570

Preglednica 3: Vključenost otrok, starih od tri do pet let, v ustanove predšolske vzgoje v Bosni in Hercegovini v obdobju 2004–2016 (Ministarstvo civilnih poslov BiH 2012; BHAS 2011, BHAS 2012, BHAS 2013, BHAS 2014, BHAS 2015, BHAS 2016)

Predstavljene rasti števila otrok, vključenih v ustanove predšolske vzgoje, kot tudi števila tistih, ki vanje niso bili sprejeti, ni mogoče pripisati siceršnjemu povečanju števila otrok, starih od tri do pet let, saj podatki Agencije (BHAS 2011, BHAS 2012, BHAS 2013, BHAS 2014, BHAS 2015, BHAS 2016) za posamezna

obdobja izkazujejo negativen naravni prirast. Ta se kaže tudi v manjšem številu otrok, vpisanih v osnovno šolo. Tako je bilo v šolskem letu 2015/16 število otrok, vpisanih v OŠ, za 1,8 % manjše v primerjavi s šolskim letom 2014/15, v tem letu pa za 1,7 % manjše kot v letu 2013/14, ko je bilo prav tako za 0,9 % manjše kot leto poprej. Največji upad je bil zabeležen v šolskem letu 2012/13, ko je bilo v osnovno šolo vpisanih 3,7 % manj otrok kot leta 2011/12. Menimo, da je razlog za nekoliko večje številke v Preglednici 3 splet različnih dejavnikov, ki so vplivali na razvoj predšolske vzgoje v BiH v zadnjih desetih letih. V prvi vrsti velja poudariti neenako dinamiko vzpostavljanja zakonskih podlag, ki v posameznih entitetah oz. kantonih določajo organizacijo in izvajanje predšolske vzgoje.

Postopni in dolgoletni proces usklajevanja zakonodaje, sprejete na ravni kantonov in entitet, z Okvirnim zakonom (2007) je dejansko privedel do boljše organizacije predšolske vzgoje, kar je imelo za posledico tudi postopno večanje števila otrok, vključenih vanjo. Skladno s tem in z večjimi vlaganji v to področje je raslo tudi število novih ustanov predšolske vzgoje in število zaposlenih vzgojiteljev, kar je pomembno razširilo možnosti za vključevanje otrok v programe predšolske vzgoje. In ne nazadnje, ob siceršnjem družbeno-ekonomskem razvoju države ter ob zahtevah, ki jih staršem postavlja trg dela, pa tudi ob vse močnejši zavesti o pomenu predšolske vzgoje postaja tudi javni interes za institucionalno skrb za predšolske otroke vse večji. Vsi omenjeni dejavniki so pripomogli, da se na tem sicer povsem zapostavljenem področju vzgoje in izobraževanja dogajajo postopni pozitivni premiki, pa čeprav še vedno nezadostni in daleč od zastavljenih evropskih ciljev.

Po podatkih zaključnega UNICEF-ovega poročila o multiplih indikatorjih (angl. *Multiple Indicator Cluster Survey – MICS*) za BiH v obdobju 2011–2012 (UNICEF 2013a) je mogoče zaznati pomembne razlike v vključenosti otrok v ustanove predšolske vzgoje glede na tip naselja, v katerem ti prebivajo; starost otroka; raven izobrazbe matere ter premoženje družine. Ustanove predšolske vzgoje tako pogosteje obiskujejo otroci iz mestnega okolja, tisti, ki živijo v premožnejših družinah, in tisti, katerih matere imajo višjo raven izobrazbe (prav tam).

Glede na dejstvo, da se Okvirni zakon (2007) ne izvaja v vseh entitetah oz. kantonih in da v BiH ni enotne mreže ustanov predšolske vzgoje, ki bi enakomerno pokrivala vse mestne, primestne in ruralne občine, prihaja do precejšnjih razlik tudi v vključenosti otrok v programe predšolske vzgoje. Tako so denimo zmogljivosti ustanov predšolske vzgoje v mestnih občinah povsem zapolnjene, nekateri otroci pa pristanejo celo na čakalni listi, saj gre za območja, ki so ekonomsko razvitejša in v katerih je delež zaposlenih večji, posledično pa so večje tudi potrebe po institucionalni skrbi za otroke. Po drugi strani v nekaterih primestnih občinah v ustanovah predšolske vzgoje ostajajo prosta mesta (ponekod celo do tretjine vseh razpoložljivih mest), saj so tam potrebe staršev po institucionalni predšolski vzgoji manjše zlasti zaradi nezaposlenosti in nižjega socialno-ekonomskega standarda.

V *Študiji o znanju, stališčih in praksah predšolske vzgoje ter razvoju v zgodnjem otroštvu v izbranih občinah in mestih v BiH* (Studija znanja, stavova i prakse (KAP studija) obrazovanja i razvoja tokom ranog djetinjstva u izabranim općinama/

opštinama i gradovima u BiH) (UNICEF 2014) so anketiranci⁶ poleg denarnih izdatkov kot glavni razlog, da otrok ne vpisujejo v programe predšolske vzgoje, navedli veliko oddaljenost od ustanov predšolske vzgoje. Te so namreč dostopne zlasti otrokom v urbanih okoljih, medtem ko imajo tisti iz primestnih in ruralnih okolij manjšo možnost, da bi se vključili vanje, ali je celo nimajo. Omenjena študija je tudi pokazala, da v njih redko sodelujejo otroci staršev, ki živijo na robu revščine, otroci z razvojnimi težavami, otroci romske skupnosti in tisti iz drugih prikrajsanih družbenih skupin (prav tam).

V ustanove predšolske vzgoje so pogosteje vključeni otroci zaposlenih staršev (Camović 2016; Ministarstvo civilnih poslova BiH 2012). Sodeč po *Informaciji o implementaciji strateških razvojnih smernic predšolske vzgoje v Bosni in Hercegovini* (Studija znanja, stavova i prakse (KAP študija) obrazovanja i razvoja tokom ranog djetinjstva u izabranim općinama/opštinama i gradovima u BiH) (Ministarstvo civilnih poslova BiH 2012), sta v ustanove predšolske vzgoje vključena le 2 % otrok, katerih starši so nezaposleni.⁷ Celodnevni redni programi predšolske vzgoje niso niti obvezni niti brezplačni. Prav njihova cena je eden od pomembnih omejujočih dejavnikov, ki vplivajo na vključenost otrok v programe predšolske vzgoje, saj za nezaposlene starše ti preprosto niso cenovno dostopni (UNICEF 2013a).

Po podatkih UNICEF-a za obdobje 2011–2012 (UNICEF 2012) je bilo leto dni pred vstopom v šolo v ustanove predšolske vzgoje vključenih 18,4 % otrok v FBiH in 16,3 % v BiH.⁸ Vključenost otrok je torej nekoliko večja v FBiH kot v BiH. Nee-nakomerna dinamika sprejemanja ustrezne zakonodaje v posameznih kantonih je vodila tudi v manjši načrtovani delež otrok (40 %), ki naj bi bili vključeni v program priprave na šolo leto dni pred vstopom vanjo. Čeprav je po določilih Okvirnega zakona (2007, 16. člen) ta program v BiH obvezen, te zahteve v mnogih kantonih preprosto ni bilo mogoče uresničiti. Ob predpostavki, da bodo posamezni kantoni vendarle sprejeli potrebno zakonodajo, je bila 100-odstotna vključenost v program priprave na šolo opredeljena kot dolgoročni strateški cilj. Analiza stanja v posameznih kantonih kaže, da je vključenost otrok v ta program največja v Zeniškodobojskem in Bosansko-podrinjskem kantonu (100 %) ter v Kantonu Sarajevo (80 %). Najmanjši delež vključenosti pa je zaslediti v Srednjobosanskem (5 %), Hercegovsko-neretvanskem (9,3 %) in Posavskem kantonu (11,61 %) (Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke 2013). Razlike v vključenosti otrok v program priprave na šolo v posameznih kantonih se pravzaprav skladajo s prej opisanim postopnim usklajevanjem kantonalne zakonodaje z Okvirnim zakonom (2007), ki ta program določa kot obvezen. A ta obveznost, kot omenjeno, velja le za tiste kantone, ki so svojo zakonodajo uskladili s tem zakonom, ne pa tudi za tiste, ki tega še niso storili, zaradi česar je tudi število otrok, vključenih v ta program, manjše.

⁶ V raziskavi so sodelovali starši med 18. in 40. letom starosti, ki so končali srednješolsko izobraževanje, so nezaposleni in njihov povprečni mesečni prihodek znaša 800 KM (prav tam).

⁷ Otroci z obema zaposlenima staršema imajo v primerjavi z otroki nezaposlenih staršev prednost pri vpisu v javne ustanove predšolske vzgoje (JU 'Djeca Sarajeva' 2016, str. 8).

⁸ Čeprav je trajanje programa priprave na šolo razmeroma kratko, rezultati raziskav kažejo, da je npr. program v obsegu 300 ur vplival na kognitivni razvoj otrok, ki so ga obiskovali, v primerjavi z otroki, ki ga niso (UNICEF 2015).

Število vzgojiteljev, zaposlenih v ustanovah predšolske vzgoje v Bosni in Hercegovini

V Preglednici 4 prikazujemo število vzgojiteljev, zaposlenih v ustanovah predšolske vzgoje, glede na število otrok, vključenih v predšolsko vzgojo v BiH med letoma 2004 in 2016 (Ministarstvo civilnih poslov BiH 2012, BHAS 2011, BHAS 2012, BHAS 2013, BHAS 2014, BHAS 2015, BHAS 2016). V zadnjem desetletju je mogoče opaziti postopno rast števila zaposlenih vzgojiteljev: to število je raslo vzporedno z rastjo števila otrok, vključenih v ustanove predšolske vzgoje. Ob spremljavi prej omenjenih teritorialnih neenakosti in razlik v vključenosti otrok v programe predšolske vzgoje med posameznimi kantoni ugotavljamo med slednjimi tudi razlike v številu zaposlenih vzgojiteljev. Po raziskavah Agencije za predšolsko vzgojo ter osnovnošolsko in srednješolsko izobraževanje (Agencija ... 2016) je največje število vzgojiteljev zaposlenih v najbolj razvitih kantonih. V FBiH je to Kanton Sarajevo (kjer je zaposlenih 29,25 % vseh vzgojiteljev v FBiH), medtem ko je najmanj vzgojiteljev zaposlenih v Posavskem (1,29 % vseh vzgojiteljev v FBiH) in Bosansko-podrinjskem kantonu (1,29 %) (prav tam).

Šolsko leto	Število vzgojiteljev	Število vključenih otrok	Število otrok na vzgojitelja
2004/05	1.046	13.135	13
2005/06	999	12.989	13
2006/07	1.016	13.384	13
2007/08	1.069	14.517	14
2008/09	1.117	16.260	15
2009/10	1.196	16.784	14
2010/11	1.208	17.028	14
2011/12	1.238	17.293	14
2012/13	1.301	18.817	14
2013/14	1.388	19.880	14
2014/15	1.515	21.490	14
2015/16	1.667	22.901	14

Preglednica 4: Število zaposlenih vzgojiteljev in otrok, vključenih v ustanove predšolske vzgoje v obdobju od leta 2004 do 2016 (Ministarstvo civilnih poslov BiH 2012, BHAS 2011, BHAS 2012, BHAS 2013, BHAS 2014, BHAS 2015, BHAS 2016)

Število vzgojiteljev je glede na število otrok opredeljeno s pedagoškimi standardi, ki jih skladno s strukturo upravljanja vzgoje in izobraževanja sprejemajo pristojna entitetska oz. kantonalna ministrstva. Ni torej enotnega dokumenta, ki bi na ravni BiH predpisoval pedagoške standarde, temveč se ti med entitetami oz. kantoni razlikujejo. Tako denimo v Kantonu Sarajevo velja, da je optimalno število

triletnikov v oddelku 21, štiriletnikov 23 in petletnikov 26 na enega vzgojitelja (Pedagoški standardi ... 2003, 4. člen). Nekoliko manjše je to število za oddelke, v katere so vključeni otroci s posebnimi potrebami in glede na starost otrok variira med 19 in 24 (prav tam). O tako opredeljenih pedagoških standardih bi bilo treba razmisliti, sploh če upoštevamo, da gre zgolj za enega vzgojitelja na optimalno število otrok v oddelku. In še zlasti, ker ni tako zelo redko, da je v posameznih oddelkih dejansko večje število otrok od optimalnega. Po drugi strani tudi navedeni podatki (Preglednica 4) o razmerju med številom otrok in vzgojiteljev (14 : 1) ne pomenijo, da je v praksi to razmerje povsod na zadovoljivi ravni, saj se razmere na področju predšolske vzgoje, kot smo že omenili, v BiH precej razlikujejo. Navedeno razmerje tako lahko variira glede na število ustanov predšolske vzgoje, število vzgojiteljev in število otrok, vključenih v predšolsko vzgojo. Medtem ko imajo ponekod dolge čakalne liste otrok in prenatrpane oddelke, lahko drugod opazimo nezadostno izkoriščenost ustanov predšolske vzgoje. Obstajajo tudi območja, kjer jih sploh ni. Tudi zato je smiselno posebej poudariti pomen podpore in spodbud, ki so jih deležni programi predšolske vzgoje v BiH z namenom, da bi na tem področju vsem otrokom zagotovili enake možnosti.

Podpora mednarodnih organizacij predšolski vzgoji v BiH – primer dobre prakse

Kot povojna in tranzicijska država se BiH sooča s številnimi reformskimi izzivi in ovirami na različnih družbenih področjih, pri čemer vzgoja in izobraževanje nista izjema. Glede na težnje, da bi na podlagi temeljnih otrokovih pravic vsem otrokom zagotovili enake možnosti za vključevanje v programe predšolske vzgoje, lahko na celotnem območju BiH opazimo številne dejavnosti podpore tako nevladnih kot mednarodnih organizacij. Tovrstne spodbude programom predšolske vzgoje so posebej pomembne za območja, kjer predšolska vzgoja ni zakonsko regulirana, pa tudi za slabše razvita, zlasti ruralna okolja. Na tem področju je mogoče zaslediti dejavnosti različnih mednarodnih organizacij, vsekakor pa ima najpomembnejšo vlogo UNICEF.

Ta mednarodna organizacija v BiH nepretrgano izvaja različne projekte, katerih cilj so večje zmogljivosti na področju predšolske vzgoje, zagotavljanje enakih možnosti za vključevanje v programe predšolske vzgoje ter zmanjševanje razlik v izobraževanju. Leta 2013 opravljena *Študija primera: učinkovitost programa predšolske vzgoje v Bosni in Hercegovini* (Studija slučaja: efikasnost programa predškolskega odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini) (UNICEF 2013b, v nadaljevanju: Projekt) si je za cilj zastavila zbrati podatke o učinkovitosti omenjenih projektov, ki bi bili podlaga za načrtovanje nadaljnjih projektne aktivnosti, v našem prispevku pa jih bomo uporabili za prikaz stanja in trendov na področju vključenosti otrok v ustanove predšolske vzgoje. Učinkovitost UNICEF-ove podpore na tem področju med drugim ilustrirajo podatki o povprečni vključenosti otrok v programe predšolske vzgoje pred Projektom in po njem (Preglednica 5).

	Otroci, stari od 3 do 5 let		Otroci, stari od 5 do 6 let		Otroci, stari od 3 do 6 let (skupaj)	
	Vključenost otrok v predšolsko vzgojo pred Projektom	Vključenost otrok v predšolsko vzgojo po Projektu	Vključenost otrok v predšolsko vzgojo pred Projektom	Vključenost otrok v predšolsko vzgojo po Projektu	Vključenost otrok v predšolsko vzgojo pred Projektom	Vključenost otrok v predšolsko vzgojo po Projektu
Povprečni delež	9,2 %	15,9 %	15,0 %	27,7 %	11,8 %	22,3 %

Preglednica 5: Kvantitativni kazalniki učinka UNICEF-ovega projekta podpore predšolski vzgoji v BiH (UNICEF 2013b)

Skupna povprečna vključenost otrok, starih od tri do šest let, se je povečala za 10,5 odstotne točke, medtem ko se je povprečna vključenost tri- do petletnikov povečala za 6,7 odstotne točke, pet- do šestletnikov, tj. leto dni pred vstopom v šolo, pa za 12,7 odstotne točke.

Napredek na področju predšolske vzgoje v občinah, kjer se je Projekt izvajal, je bil dosežen po zaslugi projektnih aktivnosti, s katerimi so bili zagotovljeni prostorski in materialni pogoji, prevoz za otroke, ki prebivajo daleč od ustanov predšolske vzgoje in šol, potrebno število vzgojiteljev ter informiranost staršev o pomenu in vlogi programov predšolske vzgoje za otrokov razvoj. Projekt (UNICEF 2013b) je torej temeljil na načelih demokratičnosti, pravičnosti in enakih možnosti za vse otroke (prav tam). Od tod izhaja, da je vključenost otrok v predšolsko vzgojo sorazmerna vlaganjem (finančnim, materialnim, kadrovskim) v to področje in da je ob izvajanju ustreznih strateških in institucionalnih ukrepov mogoče pravico do vzgoje v ustanovah predšolske vzgoje zagotoviti vsem otrokom.

Vključevanje otrok iz prikrajšanih družbenih skupin v ustanove predšolske vzgoje – stanje in trendi

Načelo demokratičnosti je eno od ključnih načel, na katerih po določenih Okvirnega zakona (2007, 4. člen) temelji predšolska vzgoja v BiH. Kljub temu ombudsman za človekove pravice v BiH ugotavlja, da to načelo ni v celoti spoštovano (Institucija ombudsmena ... 2011). Čeprav zakon prepoveduje diskriminacijo (Okvirni zakon ... 2007, 6. člen), stanje v praksi kaže, da enake pravice do dostopnosti predšolske vzgoje in vključenosti vanjo dejansko niso zagotovljene, zato nimajo vsi otroci primerljivih pogojev in enakih možnosti.

Prej omenjeni Projekt (UNICEF 2013b) se je osredotočil na vključenost otrok iz prikrajšanih družbenih skupin v predšolsko vzgojo, tj. otrok, ki so podvrženi tveganju socialne izključenosti. V to populacijo sodijo zlasti otroci s posebnimi potrebami, otroci romske skupnosti, otroci nezaposlenih staršev, otroci vojnih povratnikov in otroci brez staršev. Izjemno pomembno je ob tem poudariti, da so ti otroci najpogosteje večkratno prikrajšani, zato jih je bilo tudi težko enoznačno kategorizirati (prav tam).

Skupno je bilo v Projekt (prav tam) vključenih 1.798 otrok, od teh 8,9 % otrok s posebnimi potrebami; 2,9 % otrok romske skupnosti; 35,8 % otrok, katerih oba starša sta bila nezaposlena; 8,9 % otrok vojnih povratnikov; 0,9 % otrok brez staršev in 42,5 % otrok, ki sodijo v katero od drugih kategorij prikrajšanih družbenih skupin (Preglednica 6). Glede na zaznani trend, po katerem so v programe predšolske vzgoje vključeni večinoma otroci zaposlenih staršev v urbanih, mestnih okoljih, velja poudariti, da je bilo med otroki, vključenimi v Projekt, kar 1.380 oz. 76,5 % iz ruralnih okolij (prav tam).

Otroci, vključeni v Projekt							
Otroci s posebnimi potrebami	Otroci romske skupnosti	Otroci nezaposlenih staršev	Otroci vojnih povratnikov	Otroci brez staršev	Drugo ⁹	Skupaj	Od teh otroci iz ruralnih okolij
161	52	644	160	17	764	1.798	1.380
(8,9 %)	(2,9 %)	(35,8 %)	(8,9 %)	(0,9 %)	(42,5 %)		(76,5 %)

Preglednica 6: Vključenost otrok posameznih skupin v programe predšolske vzgoje (UNICEF 2013b)

Upoštevač navedene podatke, lahko zapišemo, da je mogoče ob ustrezni sistemski podpori tudi otrokom iz prikrajšanih družbenih skupin (otroci s posebnimi potrebami, otroci romske skupnosti, otroci nezaposlenih staršev ipd.), zagotoviti enake možnosti za vključenost v ustanove predšolske vzgoje. To se sklada s prej omenjenim, tj. da se dejavniki, ki zmanjšujejo verjetnost vključevanja v ustanove predšolske vzgoje, nanašajo predvsem na nizek socialno-ekonomski status družin ter na (ne)zadostne pogoje za njihovo vzgojno-izobraževalno in socialno inkluzijo. S Projektom (prav tam) so bili namreč zagotovljeni tako materialno-prostorski kot tudi kadrovske viri ter prevoz za otroke, katerih prebivališče je bilo preveč oddaljeno od ustanov, kjer je potekal program predšolske vzgoje. Rezultati Projekta torej kažejo, da je mogoče zdajšnje (alarmantne) razmere na področju predšolske vzgoje znatno izboljšati ter doseči trend vključevanja vseh otrok v ustanove predšolske vzgoje, če bo ta problematika deležna ustrezne obravnave z vidika pravičnosti in enakih možnosti.¹⁰ Zato mora biti eden od prednostnih strateških ukrepov za izboljšanje razmer na področju predšolske vzgoje v BiH prav zagotavljanje enakih možnosti za vključevanje vseh otrok v ustanove predšolske vzgoje.

⁹ Kategorija otrok, ki ne sodijo v nobeno drugo v preglednici zajeto kategorijo, so pa bili kot prikrajšani otroci vključeni v Projekt.

¹⁰ Kvantitativni podatki sicer kažejo na pomemben napredek v vključenosti otrok v ustanove predšolske vzgoje, toda dejanske učinke najbolje ilustrira izjava enega od staršev, ki so sodelovali v fokusni skupini omenjene UNICEF-ove študije, ki je dejal: »Vključevanje otrok v predšolsko vzgojo ne bi smel biti privilegij mestnih otrok.« (Oče dečka iz ruralnega okolja, Doboj, MZ Potočani)

Sklepi in priporočila za izboljšanje razmer na področju predšolske vzgoje v Bosni in Hercegovini

Socialna izključenost, ki izhaja iz omejitev v socialnem in vzgojno-izobraževalnem okolju, se začne že v predšolskem obdobju. Zato je prepoznavanje socialne izključenosti temeljnega pomena za socialno vključevanje vseh otrok, zlasti tistih iz rizičnih družbenih skupin. Eden od mehanizmov, ki pripomorejo k zmanjševanju tveganj – ali celo k njihovemu odpravljanju – je vsekakor vključevanje otrok v formalne oblike predšolske vzgoje ter ustvarjanje vsaj približno enakih možnosti za njihovo učenje in razvoj. To med drugim pomeni, da vzgoja in izobraževanje pomembno vplivata na izboljšanje socialno-ekonomskega statusa posameznika ali skupine, kar se kaže tudi v nadaljnjem izobraževanju in dolgoročno prispeva k preprečevanju absentizma in zgodnjega opuščanja šolanja.

Da bi omejili pojavnost transgeneracijske izključenosti, si Evropska unija prizadeva razviti strateške ukrepe za zaščito temeljnih otrokovih pravic ter za vzgojo, skladno z največjimi koristmi otroka, pri čemer je poseben poudarek namenjen zagotavljanju pravičnosti in enakih možnosti za vse otroke. Bosna in Hercegovina je država, ki sicer teži k evropskim integracijam, a je obenem podvržena mnogim tranzicijskim izzivom, ki jih spremljajo številne socialne in ekonomske težave, kar se kaže tudi na področju celotnega vzgojno-izobraževalnega sistema. Čeprav so bili na ravni države sprejeti nekateri zakoni in regulative, je področje predšolske vzgoje med najbolj zanemarjenimi.

Zaradi razdrobljenosti vzgojno-izobraževalnega sistema, ki je posledica zapletene državne ureditve, se država sooča s precejšnjo teritorialno neenakostjo, ko gre za ustanove predšolske vzgoje in vključenost otrok vanje. Največje število ustanov predšolske vzgoje za otroke drugega starostnega obdobja in vanje vključenih otrok je tako mogoče zaslediti v razvitejših kantonih in v urbanih okoljih, medtem ko imajo primestni otroci in tisti, ki prebivajo v ruralnih okoljih, manjši dostop do njih. Poleg tega Okvirni zakon (2007) še vedno ali ni implementiran ali pa se ne izvaja v vseh kantonih FBiH, kar je pomembna ovira za izvajanje programov predšolske vzgoje. Zato je treba kantonalno oz. občinsko zakonsko regulativo uskladiti z Okvirnim zakonom (2007) ter razviti jasne strategije za promocijo in krepitev vloge predšolske vzgoje. Pomembno je tudi poudariti, da je področje predšolske vzgoje za otroke do tretjega leta starosti povsem zanemarjeno. Glede na to, da je otrokov razvoj že takoj po rojstvu odvisen od ustreznih razvojnih spodbud, so nujni tudi strateški ukrepi, ki bi vodili k večjim zmogljivostim za izvajanje predšolske vzgoje za otroke prvega starostnega obdobja. Zagotovljena mora biti proračunska podpora na vseh ravneh, ki so pristojne za upravljanje predšolske vzgoje, od državne do občinske.

Revščina in ekonomska nestabilnost sta pomembna dejavnika, ki vplivata na infrastrukturno kakovost ustanov predšolske vzgoje. Čeravno je mogoče zaznati blago povečanje števila novih in prenovljenih ustanov predšolske vzgoje, je v mnogih stanje še vedno alarmantno. Finančna sredstva je zato nujno nameniti za povečanje prostorskih zmogljivosti in izboljšanje njihove kakovosti, od česar je pomembno odvisna tudi kakovost izvajanja programov. Ena od rešitev za to problematiko je oblikovanje mobilnih timov za ruralna območja ter zagotavljanje prevoza otrokom,

ki prebivajo daleč od ustanove predšolske vzgoje oz. od šole, v kateri poteka obvezni program priprave na šolo.

Posebno pozornost velja nameniti večji vključenosti otrok iz socialno in ekonomsko ogroženih družin v predšolsko vzgojo. Ker je cena predšolskih storitev eden od dejavnikov, ki zmanjšujejo verjetnost, da bodo starši otroka vključili v program predšolske vzgoje, bi veljalo razmisliti o možnostih in načinih subvencioniranja. Kot smo že omenili, sta v EU dostopnost in finančna dosegljivost programov predšolske vzgoje razumljeni kot pomemben dejavnik, ki vpliva na vključenost otrok v institucionalno predšolsko vzgojo, zato je prav temu treba nameniti še posebno pozornost. Razviti bi bilo treba tudi alternativne modele univerzalno dostopnih in finančno dosegljivih programov predšolske vzgoje.

Analiza veljavnih zakonskih podlag in drugih dokumentov, ki se nanašajo na predšolsko vzgojo, kaže na mnoge pomanjkljivosti, odstopanja in neskladje s Skupnim jedrom (Zajednička jezgra ... 2009) ter Okvirnim zakonom (2007). Zato je nujna rekonceptualizacija kantonalnih programov predšolske vzgoje in njihova uskladitev z omenjenima dokumentoma. Poudarjamo zlasti potrebo po pripravi okvirnega kurikula za predšolsko vzgojo, ki bi natančneje opredelil teoretična izhodišča, cilje in konkretne razvojne¹¹ naloge ter načela za organizacije učnega okolja. Očitne so tudi pomanjkljivosti pedagoških standardov v posameznih entitetah in kantonih, ki nimajo enotne podlage oz. dokumenta, ki bi za BiH v celoti opredelil standarde in normative za izvajanje predšolske vzgoje. Poleg tega zdajšnji pedagoški standardi ne sledijo evropskim trendom na področju predšolske vzgoje, zlasti ne v delu, ki se nanaša na razmerje med številom otrok in vzgojiteljev v oddelkih ustanov predšolske vzgoje

Na podlagi predstavljene analize stanja v predšolski vzgoji v BiH lahko sklenemo, da so na tem področju potrebni koreniti in nujni posegi. Napredek v predšolski vzgoji je namreč pomemben vsaj iz dveh razlogov: (1) na individualni ravni pomeni enake možnosti za vse otroke, vključno s tistimi iz prikrajšanih družbenih skupin, da svoje potenciale v celoti razvijejo; in (2) na kolektivni ravni vlaganje v predšolsko vzgojo pomeni tudi ustvarjanje pogojev za napredek družbe v celoti.

Literatura in viri

- Barnett, W. S. (2004). *Preschool Education and Its Lasting Effects: Research and Policy Implications*. Dostopno na: http://greatlakescenter.org/docs/Policy_Briefs/Barnett_EarlyEd.pdf (pridobljeno 16. 2. 2017).
- BHAS. (2011). *Saopćenje. Statistika obrazovanja*. Dostopno na: http://www.bhas.ba/saopstenja/2011/EDU_2010_001_01-BH.pdf (pridobljeno 9. 3. 2017).
- BHAS. (2012). *Saopćenje. Statistika obrazovanja*. Dostopno na: http://www.bhas.ba/saopstenja/2012/EDU_2011_001_01-bh.pdf (pridobljeno 9. 3. 2017).
- BHAS. (2013). *Saopćenje. Statistika obrazovanja*. Dostopno na: <http://www.bhas.ba/saopstenja/2013/saopstenje%202013.-konacni%20podaci%20bos.pdf> (pridobljeno 9. 3. 2017).

¹¹Razvojne naloge predšolske vzgoje v BiH zaznamujejo naslednja razvojna načela: humanistično-razvojno načelo, načelo profesionalne avtonomnosti in strokovne odgovornosti ter načelo demokratičnosti (prim. Okvirni zakon ... 2007, 5. člen; op. ur.).

- BHAS. (2014). *Saopćenje. Statistika obrazovanja*. Dostopno na: http://www.bhas.ba/saopstenja/2014/EDU_2014_001_02_bos.pdf (pridobljeno 9. 3. 2017).
- BHAS. (2015). *Saopćenje. Statistika obrazovanja*. Dostopno na: http://www.bhas.ba/saopstenja/2015/EDU_2015_001_02-bos.pdf (pridobljeno 9. 3. 2017).
- BHAS. (2016). *Saopćenje. Statistika obrazovanja*. Dostopno na: <http://www.bhas.ba/saopstenja/2016/OBRAZ%20bh.pdf> (pridobljeno 9. 3. 2017).
- Camović, Dž. (2011). *Poticajnost okruženja za dječiji razvoj i učenje u javnim predškolskim ustanovama*. Neobjavljeno magistrsko delo. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.
- Camović Dž. (2016). *Poticanje ranog dječijeg razvoja i učenja kroz edukacijsku podršku roditeljima u vrtiću*. Neobjavljena doktorska disertacija. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.
- European Commission. (2011). *Early Childhood Education and Care: Providing all our children with the best start for the world of tomorrow*. Communication from Commission. Bruxelles.
- European Economic and Social Committee. (2010). *Opinion of the European Economic and Social Committee on Early childhood care and education*. Official Journal of the European Union. Bruxelles.
- Europska komisija. (2015). *Izveštaj za Bosnu i Hercegovinu za 2015. godinu*. Dostopno na: <https://europa.ba/wp-content/uploads/2015/11/Izvjestaj-za-BiH-za-2015-godinu.pdf> (pridobljeno 20. 12. 2016.).
- Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke. (2013). *Informacija o uključenosti djece predškolskog uzrasta u odgojno-obrazovni proces u godini pred polazak u školu u Federaciji Bosne i Hercegovine*. Mostar. Dostopno na: http://www.skolegijum.ba/static/biblioteka/5460fd3ed1cc5_05InformacijaoukljucenostidjecepredskolskoguzrastauodgojnoobrazovniprocesuFBiH.pdf (pridobljeno 7. 3. 2017).
- Fekonja-Peklaj U., Marjanović-Umek, L. in Sočan, G. (2015). Home environment as a predictor of child's language: A mediating role of family literacy activities and symbolic play. *Psihološka obzorja/Horizons of Psychology*, št. 24, str. 1–12. Dostopno na: http://psiholoska-obzorja.si/arhiv_clanki/2015/fekonja-peklaj_et_al.pdf (pridobljeno 27. 2. 2017).
- Havnes, T. in Mogstad, M. (2009). *No child left behind: Universal Child Care and Children's Long-run Outcomes*. Discussion papers 582. Oslo: Statistics Norway. Dostopno na: <http://ftp.iza.org/dp4561.pdf> (pridobljeno 21. 12. 2016).
- Heckman, J. J. (2008). *The case for investing in disadvantaged young children. Big ideas for children: Investing in our nation's future*. Washington, DC: First Focus, str. 49–58.
- Hodžić, L. (2016). *Obrazovanje u procesu preveniranja socijalne isključenosti rizičnih skupina mladih*. Neobjavljena doktorska disertacija. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.
- Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine. (2011). *Analiza stanja prava djece i njihovog provođenja u oblasti predškolskog odgoja i obrazovanja*. Dostopno na: www.ombudsmen.gov.ba/Download.aspx?id=22&lang=BS (pridobljeno 14. 1. 2017).
- JU 'Djeca Sarajeva'. (2016). *Pravilnik o prijemu i boravku djece u vrtićima JU 'Djeca Sarajeva. Sarajevo*. Dostopno na: <http://www.djecasarajeva.edu.ba/images/docs/PRAVILNIKKK-juli-2016.pdf> (pridobljeno 7. 4. 2017).
- Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine. (2012). *Informacija o implementaciji strateških pravaca razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo. Dostopno na: www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_obrazovanje/dokumenti/drugi_doc/?id=4232 (pridobljeno 13. 12. 2016).

- Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine. (2015). *Informacija o izvršenju Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini*. Dostopno na: www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_obrazovanje/aktuelnosti/?id=2024 (pridobljeno 13. 12. 2016).
- Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju*. (2003). Službeni glasnik br. 18/03, Dostopno na: <http://mon.ks.gov.ba/sites/mon.ks.gov.ba/files/OkZakonOsnovonSrednjeObrazovanje.pdf> (pridobljeno 6. 12. 2016.).
- Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini*. (2007). Dostopno na: <http://mon.ks.gov.ba/sites/mon.ks.gov.ba/files/Zakon%20pred%C5%A1kolskom%20obrazovanju%20i%20odgoju.pdf> (pridobljeno 6. 12. 2016).
- Pedagoški standardi za predškolski odgoj i obrazovanje i normative prostora, opreme i didaktičkih sredstava predškolskog odgoja i obrazovanja*. (2003). Službene novine Kantona Sarajevo, št. 11/03.
- Roberts, K. (2009). *Early Home Learning Matters*. Family and Parenting Institute. Dostopno na: http://www.nptfamily.com/pdf/fis_%20brief%20guide%20for%20practitioners.pdf (pridobljeno 21. 12. 2016).
- Sporazum o zajedničkoj jezgri cjelovitih razvojnih programa za rad u predškolskim ustanovama*. (2009). Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 16/09.
- Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja, 2008.-2015*. (2008). Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, št. 63/08.
- UNICEF. (2006). *Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) za Bosnu i Hercegovinu 2006.: završni izvještaj*. Sarajevo: UNICEF.
- UNICEF. (2013a). *Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) za Bosnu i Hercegovinu 2011.-2012.: završni izvještaj*. Sarajevo: UNICEF.
- UNICEF. (2013b). *Studija slučaja: efikasnost programa predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini*. Neobjavljena studija. Sarajevo: UNICEF.
- UNICEF. (2014). *Studija znanja, stavova i prakse (KAP studija) obrazovanja i razvoja tokom ranog djetinjstva u izabranim općinama/opštinama i gradovima u BiH*. Sarajevo: UNICEF.
- UNICEF. (2015). *Testiranje efekata predškolskog programa u trajanju od 300 sati na kognitivne, socioemotivne, jezičke i fizičke karakteristike djece u BiH*. Sarajevo: UNICEF.
- Vijeće Evrope. (2016). *Strategija Vijeća Evrope za prava djeteta (2016-2021.)* (2016). Bruxelles.
- Ward, U. (2013). *Working with parents in the early years*. London: Learning Matters.
- Watson, L. (2009). *The challenge of social inclusion for Australian schooling*, Australian Social Policy Conference, 8–10 July 2009 – Children, Young People and Families. Dostopno na: https://www.aspc.unsw.edu.au/sites/www.aspc.unsw.edu.au/files/uploads/aspc_historical_conferences/2009/paper286.pdf (pridobljeno 3. 12. 2016).
- Woessmann, L. in Schuetz, G. (2006). *Efficiency and Equity in Education and Training Systems*. Analytical Report for the European Commission. Prepared by the European Expert Network on Economics of Education (EENEE). Dostopno na: www.eenee.de/dms/EENEE/Analytical.../EENEE_AR1.pdf (pridobljeno 12. 12. 2016).